

METODOLOGICKÉ VÝCHODISKO MARXISTICKÉHO SKÚMANIA ČASU

EMIL DRAGŮŇ, Oddelenie marxisticko-leninskej filozofie ÚML PF, Nitra

In the paper the author gives characteristics of basic aspects of methodologic principles of Marxist-Leninist research of time. He develops the ideas of the classics of Marxism-Leninism and generalizations of the discussion on some questions of Marxist analysis of time. He underlines that it is necessary to substantiate theoretically the objectivity of time, the attributive character of time, its universality, cognizability and the unity of time with other attributes of matter. Such an approach makes the adequate knowledge of time and consistent criticism of non-Marxist conceptions of time possible.

Vedecká filozofická teória je adekvátnym zovšeobecnením špeciálnovedného poznania ústiace do pravdivého odrazu objektívnej skutočnosti. Okrem iného tu treba hľadať zdroj jej metodologického významu. Rozvíjanie teórie dialektiky je tak späté so spätným rozvíjaním metodologických otázok [3, s. 73]. Z uvedeného vyplýva, že všeobecná metodológia je neoddeliteľne spätá s teoreticko-svetonázorovým prístupom ku skutočnosti. Vedecké zdôvodňovanie súvislosti svetonázoru a metodológie sa dá plne realizovať len dôsledným materializmom.

Všeobecnú vedeckú metodológiu možno vzhľadom na jej charakter, t. j. že riadi proces poznávania objektívnej skutočnosti, pokladať za určitý sprostredkovaný stupeň odrazu objektívnej skutočnosti. Z uvedeného miesta vedeckej metodológie v procese poznávania skutočnosti plynú jej spojitost s materialistickým riešením základnej filozofickej otázky. V prácach marxistických filozofov sa tento prístup plne realizuje. Podľa Iljičeva aktuálnou úlohou je rozvíjanie marxistickej filozofie ako jednoty svetonázoru a metodológie [3, s. 82]. Podobne aj Solopov konštatuje, že metodologický prístup je „v podstate aj svetonázorovým prístupom poznania“ [4, s. 100]. Takisto „každý svetonázorový element má i metodologický obsah, je metódou poznania“ [4, s. 132—133]. Jednotu svetonázorovo-teoretických a logicko-metodologických stránok marxistickej filozofie zdôvodňuje akademik Fedosejev v zborníku *Lenin a súčasná prírodoveda* [5, s. 18].

Z uvedeného treba vychádzať aj pri vymedzovaní základného metodologického východiska vedecko-filozofického skúmania podstaty času.

Predovšetkým treba teoreticky skúmať a zdôvodňovať *objektívnosť času* a priestoru. Toto je jedna z centrálnych otázok filozofického učenia o čase. V teoretických odpovediach na otázku o objektívnosti času sa vytvorili v dejinách filozofie len dve principiálne odpovede: materialistická a idealistická. Materialistický prístup k objektívnosti času zdôvodňuje, že čas je forma existencie hmoty a existuje mimo a nezávisle od vedomia. Idealizmus (v najrôznejších variantoch) sa bráni uznať objektívnosť času a viaže jeho existenciu na vedomie či už nadindividuálneho

alebo individuálneho charakteru, podľa toho, či ide o objektívny alebo subjektívny idealizmus.

Boj medzi materializmom a idealizmom v dejinách filozofického myslenia pri riešení problematiky času sa týkal predovšetkým teoretického dokazovania či vyvracania objektívnosti času. Vytvárali sa rôzne filozofické koncepcie času. Vzájomne sa ovplyvňovali, striedali a prepádali do nenávratna minulosti. V žiadnom prípade, ako zdôrazňoval F. Engels, nejde o „*pojem času*, ale o *skutočný čas*“ (6, s. 68). Nejde o vytváranie špekulatívnych teoretických koncepcií času, ale o vedecké teoretické konštrukcie, ktoré postihujú objektívne existujúci čas a jeho vlastnosti. Ide o objektívnosť času, ktorý je neoddeliteľný od hmoty, lebo „základnými formami všetkého bytia sú priestor a čas a bytie mimo času je rovnaký nezmysel ako bytie mimo priestoru“ (6, s. 68). Engels túto myšlienku precíznejšie vyjadruje v *Dialektike prírody*, keď o čase a priestore hovorí, že ako formy „existencie hmoty, nie sú pravda, bez hmoty ničím, len prázdny predstavy, abstrakciami, ktoré existujú iba v našej hlave“ (1, s. 205). Lenin, vychádzajúc z prác Engelsa, rovnako zdýrazňuje, že materializmus uznávajúc „existenciu objektívnej reality, t. j. pohybujúcej sa hmoty, nezávislej od nášho vedomia, musí nevyhnutne uznať aj objektívnu realitu času a priestoru...“ (7, s. 162).

Rôzne snahy idealistickej proveniencie, ktoré odmietajú objektívnosť času a priestoru, nevyhnutne vedú k fideizmu či subjektívnemu idealizmu (7, s. 164, 165). Lenin veľmi ostro a jednoznačne vystúpil proti forme subjektivismu, ktorý sa v teórii poznania maskoval relativizmom. Relativizmus najrôznejších variantov, hoci to znie paradoxne, absolutizuje menlivosť, nestálosť v rozvoji poznania skutočnosti, odlišnosť relatívnej pravdy od absolútnej pravdy a okrem iného odmieta objektívnu existenciu času (7, s. 162). Lenin dokazuje, že je tomu práve naopak — dialekticky postupujúce poznanie, „naša ‚skúsenosť‘ a naše poznanie sa čoraz viac prispôsobujú *objektívnemu* priestoru a času tým, že ich stále správnejšie a hlbšie *odrážajú*“ (7, s. 173). Ako uvedená analýza ukazuje, klasici marxizmu-leninizmu neobyčajne zdýrazňovali teoretické zdôvodňovanie objektívnosti, času ako aj ostatných foriem existencie hmoty.

Ďalší aspekt marxistického metodologického prístupu ku skúmaniu času je teoretické zdôvodňovanie *atributívnosti* času. Marxistické učenie o atributívnych vlastnostiach hmoty dôsledne zovšeobecňuje výsledky celého vývoja vedeckého poznania objektívnej reality a je závažnou súčasťou marxistickej filozofie. Teoretická aktuálnosť problému atributívnosti niektorých vlastností objektívnej skutočnosti je vždy vyvolaná búrlivým rozvojom špeciálnovedného poznania, ako aj rozvojom riešenia filozofických otázok. Prehľbuje tak poznávanie materiálnej jednoty sveta, lebo na pozadí kvalitatívnych prevratov v poznávaní postihuje atributívnu určenosť objektívnej reality, t. j. všeobecné a podstatné vlastnosti hmoty.

Metodologická požiadavka, aby sa pri poznávaní podstaty časovej

určenosti objektívnej reality odhaľovala atributívnosť času, je zložitým výsledkom historického rozvoja vedeckého poznávania. Len z aspektu tejto súvislosti spätne nadobúda regulatívnu funkciu voči špeciálnovednému, ako aj filozofickému poznaniu času.

V gnozeologickej situácii vždy vzájomne pôsobia tri základné prvky: aktuálne nekonečný objekt poznania, podmienky poznania a gnozeologický subjekt — spoločnosť braná z aspektu jej poznávajúcej aktivity (8, s. 144, 149). Vzhľadom na zložitú, vývojovú dynamickosť uvedených jednotlivých prvkov a ich vzťahov, poznanie skutočnosti je neukončiteľný proces. Svojou povahou nekonečný, mnohotvárný a vývojove dynamizovaný je objekt poznania; menia a vyvíjajú sa aj podmienky poznávania a rovnako tak zložitú povahu má aj subjekt poznania. Už Engels konštatoval, že poznanie subjektu, jeho myslenie „suverénne a neohraničené je čo do dispozície, poslania, možností a konečného historického cieľa, nesuverénne a ohraničené je čo do svojej realizácie v jednotlivom prípade v tej ktorej danej skutočnosti“ (6, s. 99).

V procese poznávania, ktoré je existenčne sprostredkované spoločenskou praxou, sa uskutočňuje prechod z „veci osebe“ na „vec pre nás“. Ide v ňom o odrážanie, postihovanie stránok, vlastností materiálnej skutočnosti a na druhej strane o tvorbu sveta. Z nevyčerpatelnej množiny stránok materiálneho objektu, ktorý je v „zornom poli“ poznávania, v procese spredmetňovania pomocou vzájomného pôsobenia sprostredkovaného spoločenskou praxou sa prezentuje určitý konečný komplex stránok. Každé „prekročenie“ kontextu, t. j. konečného komplexu prezentovaných stránok je „tvorbou“ teoretického obrazu materiálneho objektu. Pritom tento obraz objektu reprezentuje celý objekt. Ale nielen to, stáva sa aj teoretickým východiskom praktickej činnosti človeka. A to aj napriek tomu, že vychádza z poznania len určitého konečného komplexu vlastností, stránok a súvislostí objektu. Aj v tomto sa realizuje aktivnosť vedomia v poznaní, nejde o aktivnosť, tvorbu absolútne svojoľnú, ktorá sa nevyhnutne ontologizuje (ako to tvrdí subjektivismus), ale o proces, v ktorom čím adekvátnejšie poznávame podstatné stránky materiálneho objektu, tým pravdivejšia bude aj „tvorba“ objektu v gnozeologickej rovine. Ide o takú tvorbu, ktorú možno nazvať rekonštrukciou materiálneho objektu, rekonštrukciou sveta.

V procese teoretickej rekonštrukcie sveta ide (okrem iného) aj o zisťovanie všeobecného charakteru atribútov hmoty. Uvedený proces v pláne konkrétno-historického vývoja poznávania skutočnosti ukazuje svoju protirečivosť, vzájomné napätie, vylučovanie, popieranie dosiahnutého poznania historického obdobia a objektívne existujúcich atribútov. Uvedené protirečenie sa významne prejavuje v dynamike rozvoja celého vedeckého poznania objektívnej skutočnosti. Filozofia vychádza z dosiahnutej úrovne špeciálnovedného poznania a čím adekvátnejšie je stanovisko filozofie, tým objektívnejšie budú jej zovšeobecnenia, ktoré vystupujú ako všeobecno-metodologické korektívy špeciálnovedného

poznávania k čoraz objektívnejšiemu postihovaniu skutočnosti. Stupeň zhody jej všeobecných záverov so skutočnosťou vystupuje ako miera pozitívneho pôsobenia v rozvoji poznávania. Nezhody sa často prejavujú vážnymi krízovými ťažkosťami, ktoré nech sú akokoľvek hlboké, sú eferméneho charakteru. Ich prekonanie vždy vedie k revolučnému rozvoju špeciálnovedného poznania. (Uviesť možno krízu vo fyzike na prelome 19. a 20. stor.)

Pôvodné postulovanie nejakého atribútu, jeho vymedzenie vychádza z poznania určitej oblasti javov a zložitého procesu filozofického zovšeobecňovania. Tento fakt sa prejavuje v charakteristike formulovanej všeobecnosti. Rozvoj poznania skutočnosti je závislý tiež od riešenia protirečení medzi „postulatívnosťou“ atribútov v teoretickom obraze a povahou objektívne existujúcich atribútov. Výsledkom je to, že pôvodné konkrétne vymedzenie platí len pre určitú oblasť skutočnosti. Pôvodne sa postihla len určitá forma prejavu toho ktorého atribútu hmoty. Uvedený proces neustáleho konkretizovania vedie k adekvátnejšiemu, pravdiviejšiemu poznávaniu skutočnosti.

Uvedený postup je dialektický, predstavuje jednotu abstraktného a konkrétneho. Poznáva sa aj v dialektike vzťahu absolútneho a relatívneho. Každé nové vymedzenie z aspektu daného stupňa rozvoja spoločenskej praxe sa zdá vymedzením, ktoré už nemôže byť modifikované, ale postup poznávania má taký charakter, že neustále preniká do nových a nových foriem vzájomného pôsobenia a podmienenosti materiálnych objektov ako momentov všeobecnej súvislosti javov. Nevyhnutne sa ukazuje, že úplne nezávislé a nepodmienené javy, vlastnosti hmotných objektov principiálne neexistujú. Absolútnym je iba „fakt“ existencie hmoty, ktorá nie je ničím podmienená, nie je od ničoho závislá. Fakt existencie hmoty ako jedinečnej, nekonečnej absolútnej existencie znamená, že má veľký počet atribútov. Nepodmienená existencia atribútov na jednej strane a forma jej prejavu, ktorá závisí od konkrétnych foriem existencie hmoty na druhej strane, znamená dialektickú jednotu absolútneho a relatívneho; a to je základom prekonávania pozitivistického relativizmu (9, s. 140).

Na základe uvedeného možno robiť závery o povahe atributívnych vlastností hmoty:

1. Konštatujeme existenciu danej vlastnosti u všetkých jednotlivín vo sfére pozorovateľného. Toto vymedzenie nemožno chápať zjednodušene, skreslene, lebo fakticky znamená, že nevyhnutne treba vychádzať z tejto sféry, ktorá je historicko-prakticky determinovaná. Preto každé teoretické vymedzenie povahy atributívnej vlastnosti hmoty nie je neprekonateľné.

2. Pri teoretickej „tvorbe“ atribútov (t. j. vymedzení atributívnych vlastností) zovšeobecňujeme postihnutie všeobecných a nevyhnutných objektívne existujúcich vlastností vo sfére pozorovateľného. Na základe tohto, ale tiež aj reflexie dynamickej koherencie teoretického vysvetlo-

vania skutočnosti konštatujeme univerzálnosť danej vlastnosti materiálnych objektov. Teda nie je a nemôže byť principiálny rozdiel medzi vecou osebe a vecou pre nás. V procese spredmetňovania bytie osebe prechádza do sféry pozorovateľného, a preto je možné dospieť ku konštatovaniu tejto univerzálnosti.

3. Teoretické zobrazenie týchto vlastností sa zaraďuje do teoretického systému ako základné východisko, z ktorého sa dá adekvátne postihnúť podstata skutočnosti; tvorí základ teoretického vysvetlenia mnohotvárných javov skutočnosti.

Ak by sme chceli uvádzať ďalšie okolnosti charakterizujúce atributívne vlastnosti hmoty, tak by sme mohli okrem iného uviesť nasledovné. Celý komplex atributívnych vlastností hmoty obsahuje mnohé, ale nie všetky vlastnosti hmoty. Preto ich počet je síce veľký, ale nie nekonečný. Ak by sme uznali druhú možnosť, tak v tom prípade by nám vyplývalo, že každá vlastnosť hmoty má atributívny charakter. Inak to znamená, že žiadny konkrétny objekt v reálnych procesoch by nestrácal nijakú vlastnosť, nemenil by sa. Avšak skutočné procesy prebiehajúce v prírode a spoločnosti nás presvedčujú o tom, že existujú rôzne, ba i veľmi podstatné premeny objektov. Ak toto svedčí o existencii aj neatributívnych vlastností, tak na druhej strane to, že tieto premeny nie sú a nemôžu byť absolútne, svedčí o existencii atributívnych vlastností. Zložitý proces vedeckého poznávania skutočnosti postupne odhaľuje ďalšie atributívne vlastnosti materiálnej skutočnosti.

Ďalej by sme chceli zdôrazniť ďalšiu okolnosť týkajúcu sa atributívnych vlastností hmoty. Platí o nich, že tieto vlastnosti ani nezanikajú ani nevznikajú. Ich množstvo je stále, nedopĺňa sa vznikom a rovnako tak nezmenšuje sa zánikom niektorých atributívnych vlastností. Uznanie možnosti vzniku či zániku týchto vlastností vedie k idealizmu. V dejinách filozofie sa často teoretické poznanie, objavenie atribútov hmoty ontologicky hypostazuje. Výsledkom je viac či menej „dialektický“ objektívnoidealistický obraz sveta. Aj v tomto prípade platí Leninova charakteristika idealizmu (2, s. 387) ako jednostranného zveličeného rozvinutia jednej stránky poznania na absolútne.

Uznanie vzniku atribútov hmoty musí riešiť otázky ich vzniku. Jednými z možných odpovedí sú odpovede jasne idealistické, ktoré tvrdia, že atribúty hmoty vznikajú z ničoho, čo je kreacionizmus. Na druhej strane, ak uznáme, že platí: vlastnosť sa od objektov líši tiež tým, že vlastnosť sa môže meniť len na inú vlastnosť a objekt len na iný objekt (10, s. 51), tak sa to vzťahuje aj na atributívne vlastnosti. Atributívna vlastnosť by mala vzniknúť len z atributívnej alebo neatributívnej vlastnosti. Avšak nemožno prijať ani jednu z možností. Prvá by viedla k uznaniu vývoja jednotlivých atributívnych vlastností. Ale vzhľadom na nekonečnosť hmotnej skutočnosti by vývojové zmeny atribútov viedli okamžite k veľmi závažným premenám sveta. Druhá možnosť je rovnako neprijateľná. Obsahuje v sebe v oslabenej podobe kreacionizmus. Veď

z neatributívnej vlastnosti, ktorá sa vzťahuje len na určitú oblasť konečnej materiálnej skutočnosti, má sa stať vlastnosťou všetkých prvkov skutočnosti bez výnimky.

Čas a priestor majú štatút atributívnych vlastností hmoty. V dejinách rozvoja ľudského poznávania sa postupne v hlavných znakoch formovala idea, že čas a priestor sú atributívnymi vlastnosťami hmoty. Samotný tento proces nebol jednoduchý. Zahrnoval rôzne teoretické východiská, ale hlavnú líniu vytvárali varianty koncepcie relačného času a priestoru. Adekvátnu kritickú syntézu celého doterajšieho vývoja názorov na podstatu času a priestoru urobila marxistická filozofia. V nej sa formujú tézy dialektickomaterialistického riešenia povahy času a priestoru ako atributívnych vlastností hmoty; čas a priestor sú formami existencie hmoty, sú neoddeliteľné od hmoty. To inak znamená, že ako atributívne vlastnosti existujú v podobe určenosti každého hmotného objektu. A navyše, čas a priestor ako atributívne vlastnosti hmoty neexistujú ako také, v nejakej čistej, jedinej, výlučnej forme, ale v rôznych formách prejavu. To sú vlastne dva základné aspekty času a priestoru ako atributívnych vlastností hmoty (možno ich tiež nazvať všeobecným a špecifickým obsahom atribútu) (13, s. 20).

Na jednej strane sa konštatuje nevyhnutná univerzálna spätosť času a priestoru s hmotou, na druhej strane sa zdôrazňuje, že ide o nejakú konkrétnu spätosť času a priestoru s hmotnými javmi. Nie je možné tieto aspekty navzájom od seba oddeľovať. Domnievame sa, že v rôznych oblastiach materiálnej skutočnosti, v ktorých existujú veľké komplexy materiálnych objektov so špecifickými vlastnosťami, zákonitosťami a pod. sa špecificky prejavuje aj čas a priestor. Tá ktorá forma prejavu času a priestoru ako atributívnej vlastnosti hmoty sa prezentuje v tesnej súvislosti so špecifickými formami ostatných atributívnych vlastností hmoty. V nej sa formujú subordinačné a koordinačné vzťahy medzi atribútmi.

Ďalší významný teoreticko-metodologický prístup, ktorý treba akceptovať pri filozofickom skúmaní času, je pristupovať k nemu ako k *univerzálnej určenosti*.

Pod atributívnosťou času rozumieme konštatovanie základnej existenčnej spätosti času s hmotou, ich neoddeliteľnosť. Iná rovina uvažovania o čase je rovina, v ktorej sa hovorí o univerzálnosti času. V dejinách ľudského poznávania materiálnej skutočnosti môžeme zistiť rôzne prístupy k univerzálnosti času. Uvedieme aspoň tieto základné:

1. Chápanie času ako nejakej absolútnej podmienenosti existencie objektov. Čas vystupuje ako nehmotný fenomén, ktorý tvorí zložku scenerie, v ktorej sú všetky veci umiestnené tak, že sa nachádzajú v nejakom čase. Univerzálnosť času v tomto prípade znamenala to, že čas existuje ako všeobecne platná, všetko zahrnujúca podmienka existencie objektov.

2. Na základe konkrétno-historického stupňa rozvoja špeciálnovedného poznania ako teoretickej reflexie daného stupňa rozvoja spoloč-

čenskej praxe sa poznávali jednotlivé vlastnosti času. Pri neadekvátnom východisku sa platnosť týchto vlastností času stotožňovala s vlastnosťami času všeobecne. V takomto nedialektickom prístupe sa absolutizuje určitá teoretická konštrukcia vytvorená konkrétno-historickým subjektom v celej jej konkrétnosti. Lenže každý takýto dosiahnutý historický stupeň je len momentom v poznávaní skutočnosti. V žiadnom prípade však nie je možné pokladať ho za úplnú pravdu o svete.

V literatúre venovanej problematike času sa objavujú názory týkajúce sa fundamentálnych, topologických vlastností času, uvažuje sa, že asi nebudú mať všeobecnú platnosť. V niektorých oblastiach skutočnosti, v ktorých na seba vzájomne pôsobia „podivuhodné“ materiálne objekty, sa predpokladá, že sa mení rozmernosť času (11; 12). Mení sa nielen táto vlastnosť, ale aj ďalšie topologické vlastnosti. Tak sa možno nazdávať, že existujú nejaké ešte fundamentálnejšie vlastnosti času a topologické vlastnosti sú len určitým prejavom týchto vlastností.

3. Sovietsky filozof A. M. Mostepanenko, vychádzajúc z vyššie uvedeného, konštatuje, že nie je možné niektoré z konkrétnych vlastností času považovať za univerzálne. Za univerzálne vlastnosti času považuje jeho topologickosť a metrickosť, alebo inak povedané: každá forma času musí mať topologické a metrické vlastnosti (12, s. 223). V zásade toto stanovisko prijímame, ale domnievame sa, že možno ho zovšeobecniť v nasledujúcom zmysle. Určité podmnožiny konkrétnych prejavov atribútov sa prenikajú, a teda aj determinujú svoju povahu navzájom. Ich štruktúra sa mení podľa toho, o akú úroveň skutočnosti ide. Usudzujeme, že od povahy úrovni skutočností budú závisieť aj časové vlastnosti jej prvkov. Pri postupe k poznávaniu nových úrovni skutočnosti budú sa objavovať fundamentálnejšie vlastnosti času, ktoré ako určité momenty v špecifických podmienkach budú zahrňovať metrické a topologické vlastnosti.

Ak vychádzame z uvedených teoretických prístupov a riešení univerzálnosti času (a priestoru), pokladáme z nášho hľadiska za najpriateľnejšie toto riešenie: univerzálnosť času má objektívny charakter a predstavuje dialektickú jednotu absolútnosti a relatívnosti času. Absolútnosť času predstavuje neoddeliteľnosť času od hmoty — každý materiálny objekt má časovú určenosť; pod relatívnosťou času rozumieme závislosť vlastností času od špecifickej povahy materiálnych objektov a ich vzájomného pôsobenia. Relatívnosť a absolútnosť času nemožno od seba izolovať.

Ďalší nevyhnutný metodologický aspekt marxistického prístupu ku skúmaniu času je uznanie jeho *poznateľnosti*. Čas ako objektívne existujúca forma existencie hmoty je závislý od povahy hmotných objektov. Kvalitatívna odlišnosť hmotných objektov určuje odlišnosť časových vlastností. Túto mnohotvárnosť prejavu existencie času nám vyjadruje jednota špecifického a všeobecného obsahu atribútu, ako aj obe stránky univerzálnosti času (t. j. jeho absolútnosť a relatívnosť). Napriek tejto

nekonečnej rôznorodosti uznávame principiálnu poznateľnosť času. Čo inak znamená, že každá forma času, s ktorou sa dostane ľudstvo do prakticko-spoločenského kontaktu, bude stále hlbšie poznávaná. Len prostredníctvom praktickej spoločenskej činnosti sa získavajú poznatky o objektívne existujúcom čase. Tak, ako sa rozširuje sféra nášho prakticko-spoločenského obzoru, rozširuje, prehlbuje sa poznanie času. Z uvedného pochopiteľne plynie, že za žiadnych okolností sa nedá realizovať vyčerpávajúca spoznáteľnosť času v jeho nekonečných formách prejavu. Ide totiž o poznanie nekonečnosti objektívnej skutočnosti, a teda aj jej foriem existencie. A pritom naše poznanie objektívnej skutočnosti je vždy spoločensky zakotvené, realizuje sa vždy v konkrétnych spoločensko-historických podmienkach, ktoré umožňujú rozlet poznania, ale zároveň aj obmedzenie, čo sa týka reálne existujúcich prostriedkov jeho uskutočňovania.

Platí však, že ak sa človek dostane do spoločensko-praktického pretvárania s akoukoľvek formou času, tak je schopný prenikať do jej podstaty, je schopný ju poznávať. Konkrétny prejav atributívnej časovej určenosti v oblasti materiálnej skutočnosti a v procese poznávania čím ďalej tým viac mení veci osebe na vec pre nás. Povaha objektívneho vedeckého poznávania v dialektike je taká, že vždy prekračuje dané, Engels to vyjadruje, že je vždy poznaním nekonečného (1, s. 204).

Posledný metodologický princíp pri skúmaní podstaty času je uznanie *spätosti, jednoty atribútov hmoty*. Podstatné väzby atribútov sú možné len s atributívnymi vlastnosťami, medzi nimi existujú vzájomné pôsobenia tohto typu. Súvislosť medzi atributívnymi a neatributívnymi vlastnosťami má špecifický charakter a vždy umožňuje realizáciu špecifického prejavu atributívnej určenosti. Vzájomné pôsobenie atribútov sa prejavuje vo formovaní univerzálnych zákonitých súvislostí hmotných objektov.

Existujú určité oblasti materiálnych objektov, ktoré sú výrazne invariantné. Táto stálosť sa týka komplexu ich špecifických zákonitostí, vlastností a prejavuje sa v dynamike ich prvkov. Skutočnosť, že existuje dynamika týchto oblastí, že sa menia, vznikajú a zanikajú a súčasne sa zachováva ich existencia, svedčí o tom, že jestvuje určitá konečná množina atributívnych a rozsiahla množina neatributívnych vlastností objektov. Jestvuje konečný počet atribútov, aj keď tento počet je veľký (vo všeobecnosti možno konštatovať, že vlastne všetky univerzálne filozofické kategórie postihujú atributívne určenosti hmoty).

Môžeme urobiť záver, že takéto stanovisko pripúšťa zmenu a vývoj materiálnych objektov. Principiálne nezanikajú, ale určitým spôsobom sa premieňajú. Existujú vzťahy vo vzniku a zániku, ktoré svedčia o invariantnosti. Všetky zákony zachovania špecifickým spôsobom poukazujú na to, že existuje určitá stálosť atribútov na rovine absolútneho pri prekračovaní relatívnych prezentácií. Zákony zachovania sa, prirodzene, budú meniť pri prechode z jednej oblasti do druhej, budú sa objavovať

nové, ale existujú aj všeobecné zákony zachovania v daných oblastiach skutočnosti.

Atributívne vlastnosti hmoty sú v určitých vzťahoch. Povahy vzťahov atribútov hmoty sú aktuálnou otázkou aj v súčasnosti. Pri riešení tohto problému v zásade možno vychádzať z názoru Brianskeho (13, s. 81), ktorý formuluje princíp dialektických vzťahov medzi atribútmi. Podľa neho každý atribút je jednotou dvoch protikladných atribútov a tvorí vo vzťahu k týmto subordinovaným atribútom zložitejší atribút. V zásade možno súhlasiť s týmto názorom, ale bez ďalšieho konkrétneho vymedzenia možno dôjsť v jeho rámci k neprijateľným záverom. Z uvedeného prístupu vyplýva všeobecná unifikovaná hierarchizovaná štruktúra atribútov. Bez relativizovania tohto princípu by sa nedospelo k jednoetapovej hierarchizačnej štruktúre atribútov hmoty, uznaniu najjednoduchších atribútov, a potom nejakého najzložitejšieho atribútu na vrchole tejto klasifikácie.

Uvedieme stanovisko, ktoré pokladáme za prijateľnejšie. Vychádzame z uznania aktuálnej nekonečnosti hmoty, konečného, ale veľkého počtu atribútov hmoty a z jednoty absolútnosti a relatívnosti atribútov. Neodškriepiteľnou skutočnosťou je existencia vzťahov medzi atribútmi. V rovine absolútnosti sú tieto rovnocenné, ale v rovine relatívneho prejavu možno konštatovať subordinačné a koordinačné vzťahy konkrétnych prejavov atribútov v tej-ktorej oblasti materiálnej skutočnosti. Z toho nám vyplýva, že musíme uznať určité špecifické zvláštnosti štruktúry prejavov atribútov hmoty v každej špecifickej oblasti materiálnych objektov. V jednotlivých oblastiach sa špecifický prejav jednotlivých atribútov hmoty prejavuje v špecifických hierarchizáciách. Uvedené špecifické hierarchizácie atribútov a hmotné objekty sú vo vzájomnej jednote. Prejavuje sa to tiež v špecifických zákonoch jednotlivých oblastí.

Vzhľadom na princíp materiálnej jednoty sveta, ktorý rozvoj vedeckého poznávania skutočnosti neustále hlbšie a konkrétnejšie potvrdzuje, je nevyhnutné uvažovať o jednote spomínaných oblastí skutočnosti, nemožno ich od seba izolovať. Každá opačná snaha vedie a v minulosti viedla k idealizmu. Oblasti hmotných objektov sú v dialektickej spätosti. Sú v jednote vzájomného ovplyvňovania a podmieňovania. Túto jednotu spomínaných oblastí možno vyjadriť na špeciálnovednej rovine tiež princípom korešpondencie. Tento princíp svojim teoretickým a svetonázorovým obsahom postihuje aspekt materiálnej jednoty sveta. Vyjadruje spätosť jednotlivých oblastí skutočnosti, a teda aj hierarchických štruktúr prejavov atribútov hmoty. V každej takejto hierarchizačnej štruktúre je jeden atribút s dominantným vplyvom. Pri prechode do druhej materiálnej oblasti objavuje sa nová hierarchizačná štruktúra konkrétneho prejavu atribútov hmoty s iným dominantným atribútom.

Všade tam, kde sa nepostihne dialektická jednota všeobecného a konkrétneho obsahu každého atribútu a tam, kde sa neberie do úvahy nevyčerpateľnosť materiálnej skutočnosti, ale zároveň aj princíp materiál-

nej jednoty sveta, vzniká nebezpečenstvo vyústenia do metafyziky, keď sa absolútne zvýrazní konkrétna forma prejavu atribútu. Dospieva sa tak buď k metafyzickému redukcionizmu, alebo pri prechode k poznávaniu novej oblasti materiálnej skutočnosti k tvrdeniu o absencii určitej atribútívnej určenosti materiálnych objektov tejto oblasti.

LITERATÚRA

1. ENGELS, F.: Dialektika prírody. Bratislava 1976.
2. LENIN, V. I.: Filozofické zošity. Bratislava 1961.
3. ILJIČOV, M. F.: O sootnošení filozofskich i metodologičeskich problem. In: Voprosy filosofii, 1976, č. 4.
4. SOLOPOV, E. F.: Predmet i logika materialistickej dialektiky. Leningrad 1973.
2. LENIN, V. I.: Filozofické zošity. Bratislava 1961.
6. ENGELS, F.: Anti-Dühring. Bratislava 1976.
7. LENIN, V. I.: Materializmus a empiriokriticizmus. Bratislava 1976.
8. LEKTORSKIJ, V. A.: Problem subjektu a objektu v buržoáznej filozofii. Bratislava 1972.
9. VILNICKIJ, M. B.: K voprosu ob absolutnosti i otnositeľnosti prostranstva i vremeni. In: Voprosy filosofii, 1959, č. 12.
10. MELJUCHIN, S. T.: Materija i jeho jedinstvo beskonečnosti i razvitija. Moskva 1966.
11. MOSTEPANENKO, A. M.: Prostranstvo i vremja v makro-, mega- i mikromira. Moskva 1974.
12. MOSTEPANENKO, A. M.: Problema universalnosti osnovnyh svojstv prostranstva i vremeni. Leningrad 1969.
13. BRIANSKIJ, V. P.: Filozofskoje značenie problemy nagľadnosti v sovremennoj fizike. IMU 1962.

МЕТОДОЛОГИЧЕСКИЙ ИСХОДНЫЙ ПУНКТ МАРКСИСТСКОГО ИССЛЕДОВАНИЯ ВРЕМЕНИ

Эмил Драгунь

Автор в своей статье дает характеристику основных аспектов методологического исходного пункта марксистско-ленинского исследования времени.

Автор исходит из идеи классиков марксизма-ленинизма, как и из обобщения дискуссии по некоторым вопросам марксистского познания времени. Автор формулирует основные принципы марксистского познания времени. Он подчеркивает, что при познании времени следует теоретически обосновывать объективность времени, атрибутивность времени, универсальность времени, познавательность времени и единство времени с остальными атрибутами материи. На основе такого подхода возможно адекватное познание времени, также и последовательная критика немарксистских концепций времени.

METHODOLOGISCHER AUSGANGSPUNKT DER MARXISTISCHEN UNTERSUCHUNG DER ZEIT

Emil Dragúň

Der Vf. charakterisiert im Aufsatz die Grundaspekte des methodologischen Ausgangspunktes der marxistisch-leninistischen Untersuchung der Zeit. Er geht von den Ideen der Klassiker des Marxismus-Leninismus aus sowie auch von der Verallgemei-

nerung der Diskussion zu einigen Fragen des marxistischen Erkennens der Zeit. Er formuliert die Grundprinzipien des marxistischen Zeiterkennens. Er betont, dass beim Erkennen der Zeit es notwendig sei die Zeitobjektivität, -attributivität, -universalität, -erkennbarkeit und -einheit mit den übrigen Attributen der Materie theoretisch zu begründen. Aufgrund eines solchen Zuganges sind adäquate Zeiterkenntnis sowie konsequente Kritik der nichtmarxistischen Zeitkonzeptionen möglich.